

ÀLVAR MONFERRER

NOTES SOBRE PARÒDIES GOGÍSTIQUES: ELS GOIGS
VALENCIANS DE LA SÈMOLA, DEL BORRATXO
I DE SANT RORO
(Primera part)

1. Sobre els goigs.

D'entrada i per simplificar, cal dir que hi ha dos aspectes que defineixen les composicions literariopopulars a les quals anomenem goigs: la forma o la construcció dels versos i el fons o l'argument. A més, s'ha d'afegir la música, tonada o melodia amb què es canten, i que és el tercer element essencial. Aquesta música, que segon mossèn Francesc P. Baldelló, fundador de la coneguda entitat **Els Amics dels Goigs**, ha estat sempre la mateixa durant molts segles, s'ha diversificat posteriorment en vàries melodies senzilles aplicables a qualsevol tipus dels goigs tradicionals o fets segons el mode tradicional¹.

Les dues melodies bàsiques més conegudes al País Valencià, a banda de les nombroses variacions que la seua evolució ha creat i que les diferencien d'un poble a un altre, són, una, amb mode major i, una altra, amb mode menor. Amb un parell d'exemples, dels que tinc al meu abast, veurem que la major part dels goigs populars -la Magdalena, sant Blai, sant Roc, sant Francesc, etc.- que es canten a Castelló de la Plana, segueixen el primer mode, mentre que els goigs que es canten al santuari de Sant Joan de Penyagolosa segueixen el segon. És més, a les Useres i a altres pobles, apareixen en perfecta convivència tots dos modes: el primer, als goigs de totes les festes del poble -el sant Crist de l'Agonia, santa Uvaldesca, la Mare de Déu de Loreto, sant Antoni, sant Roc, la Mare de Déu del Carme, sant Felip Neri, sant Isidre, etc.- i, el segon, als que es canten quan es fa el pelegrinatge al santuari del Baptista, situat en un indret agradós de la muntanya més alta de la Comunitat Valenciana. Al capdavant, tots els textos literariopopulars dels goigs resulten ser, musicalment parlant, simples *contrafacta* d'aquestes melodies, és a dir, només canvien les lletres. A més, hi ha unes altres melodies bàsiques d'alguns goigs específics, com els de les ànimes del purgatori, els de sant Josep i els dolors i goigs de la Mare de Déu². Tenim també els goigs polifònics compostats per compositors inspirats, que de vegades constueixen vertaderes obres d'art musical

que han quallat en el poble. Tots ells, amb més o menys fortuna, s'inspiren en les senzilles melodies populars, com els de Brudieu, Pradas, Comes i altres³. De vegades combinen la magnífica polifonia de les estrofes amb la melodia popular -ben fàcil d'aprendre- de la tornada. Com a exemple, no me n'estic de citar els goigs a la Mare de Déu de Lledó, compostats pel mestre Ripollés amb lletra de Lluís Revest (1920) que es canten avui en tots els actes religiosos que se celebren a la basílica.

Tornem, però, als aspectes literaris. Pel que fa al text -o la lletra, com diu el poble- els goigs són, en frase de mossèn Santiago Casanova i Giner, "composicions poètiques populars, del gènere líric, escrites en lloança de Déu, de Maria, dels àngels o dels sants. I destinades a ser cantades en ses diades sobretot"⁴. El metre emprat més freqüentment és l'heptasíl·lab català, o l'octosíl·lab castellà, amb una disposició peculiar dels versos. Comença amb un refrany o tornada inicial de quatre versos amb rima encadenada o creuada. Segueixen a continuació un nombre indeterminat de cobles (solen ser-ne set o vuit, i algunes vegades només sis) de vuit versos; la segona part de l'estrofa reprén els dos versos darrers de la tornada inicial (o les dues darreres rimes) que constueixen la retronxa. Acaba amb una tornada final, una quarteta que rima com la inicial⁵. En tot cas, i com que resulta una mica llarg i monòton cantar-los sencers, el costum és el d'executar només la tornada inicial, l'estrofa primera i l'última i, per acabar, la tornada final. El qui fa de director o guia del cant anuncia amb veu alta les primeres paraules de cada estrofa perquè els executants, o tots els fidels, sàpien el que han de cantar en cada moment.

Pel que fa a l'argument trobem nombroses variacions que depenen de l'autor i, més encara, de l'advocació concreta a la qual estan dedicats. Tot i això, l'esquema sol ser el mateix sempre: comencen amb una invocació on es destaquen les principals qualitats de l'advocació i la seua especialitat protectora, que moltes vegades és general; segueixen les referències a la vida i a les virtuts de l'advocació amb la menció dels miracles més coneguts, publiquen la devoció que se li té i els favors que hom espera d'ella i, en el cas de goigs específics d'algun santuari o imatge, aquests s'hi referencien; i acaba novament amb la invocació i la petició de la retronxa en paral·lelisme amb el començament. Cal dir que aquest esquema és capaç de nombroses variacions que han causat la vigència dels goigs durant segles⁶. Tanmateix, a l'igual que hi ha goigs polifònics pel que fa a la música, també n'hi ha que en l'aspecte literari se'n surten d'aquestes especificacions i representen composicions molt estimables, tot i que perden en bona part el caràcter d'espontaneïtat popular que els caracteritza⁷.

2. Sobre llur origen i extensió⁸.

Sembla que l'origen dels goigs està a l'himnari litúrgic llatí. Un cantoral del segle XV, procedent del convent de les monges de Santa Clara de València, copia una versió de goigs marians amb notació musical - que és la més antiga que es coneix en llatí procedent de la Corona d'Aragó. Aquest cant, però, sembla que té més a veure amb els goigs i dolors de la Mare de Déu⁹ que amb els simples goigs. Segons Amades, la primera composició en llengua vulgar sobre els set goigs de la Santíssima Verge es deu al trobador provençal Guiu de Folquet (+ 1231)¹⁰. Al *Llibre vermell de Montserrat* hi ha una composició (la núm. 5: "Ballada dels goytxs de nostre dona en vulgar cathallan, a ball redon" i que comença: "Los set gotxs recomptarem..."¹¹) que es pot considerar un dels primers exemples i que presenta la particularitat de ser una dansa, tal com ho foren inicialment per als trobadors. Uns altres exemples són les composicions que comencen "Flor de lir, Verge Maria", "Santa Maria, vere puella" i "Mon cor, mon voler, mon desig"¹². També el cant del Misteri d'Elx, "Oh, poder de l'alt imperi" i altres que constitueixen nades, com "Ab goig e ab alegria"¹³. A més cal afegir el text dels goigs a la Mare de Déu de Roser que, segons el pare Baixauli, va compondre sant Vicent Ferrer¹⁴. Per acabar aquesta breu nota sobre l'origen dels goigs, citarem els que porta Pere Bohigas al seu *Cançoner popular català*¹⁵ i que considera dels més antics. Són Flor de lir e de goig e d'alegrança i els Goigs de la Verge Maria del Roser, ja esmentats, i uns Altres set goigs de la Verge Maria. Tanmateix, les primeres composicions gogístiques van sempre dedicades a la Mare de Déu. Molt aviat, però, aparegueren els dedicats als sants¹⁶. Els uns i els altres s'escamparen per tota l'àrea cultural catalanoaragonesa i en trobem per tot arreu, tant en català com en castellà. Fora d'aquesta àrea, tenen una presència esporàdica¹⁷.

Hem esmentat l'aspecte de dansa que tenien els primers goigs coneguts, cosa que indica el seu ús més aviat profà en un ambient i en uns temps en què el recinte religiós era per a quelcom més que per al simple culte. Aquest tarannà joganer dels goigs dansats, continua en altres aplicacions com la imitació dels goigs que es fa sobretot a Catalunya, als cants més característics dels caramellaires. Uns que van fer fortuna foren els Goigs del ous, que servien als caramellaires rossellonesos i de les altres comarques properes per demanar els ous, que eren una petició gairebé exclusiva d'aquest dia i que tenia la finalitat de recollir-ne els suficients per fer un bon àpat¹⁸. Per això se'ls diu també al·bades de Pasqua. De fet, es tracta dels Goigs de la Mare de Déu del Mont, sense més peculiaritats. També n'hi havia uns altres titolats Goigs de la Ditxosa, amb una finalitat semblant¹⁹.

3. Sobre les imitacions dels goigs.

Hi ha composicions religioses que imiten formalment els goigs, però que no tenen el caire de lloança adreçada al ser sagrat ni de petició dels seus favors, cosa típica i tòpica. Per citar-ne algun exemple, tenim la nadala esmentada adès i, també, una composició de mossèn Fenollar a la qual “Respon la gloriosa Verge Maria, presentant la sua coronació als seus devots, per honor de la joia”, del certamen de 1474 en *Labors de la Verge Maria*²⁰. Té l'estructura dels goigs, però és un cant autolaudatori que atribueix tots els seus mèrits a Déu, son Fill, com deixa palès a la tornada:

“...que, regina singular,
Déu, mon Fill, m'a coronada”.

Un altre exemple és l'antiga cançó valenciana de la Mare de Déu en espera del part “Soleta i verge estic” i altres que va publicar Querol²¹. En l'esmentada adès repeteix el motiu:

“Ara que n'és hora,
si voleu venir”.

al final de cada estrofa de vuit versos. De tota manera les retronxes i les repeticions amb paraules encadenades ja les usaven els trobadors, com Cerverí de Girona, i també poetes posteriors com Roís de Corella i altres. Per una altra banda, recórrer a l'estrofa gogística és freqüent, encara que s'aplique a cançons purament profanes, com es palesa als conjunts *Moltes cançons catalanes*²² i *Flor d'enamorats*²³, tots dos del segle XVI, i a unes altres posteriors²⁴.

Un altre exemple, ara en castellà, i que no me n'estic de citar perquè el seu refrany en valencià ha fet fortuna, és la carta de Mariano Roca de Togores, marquès de Molins i membre de la *Real Academia de la Lengua*, a Bretón de los Herreros, poeta i autor còmic, celebrat pels seus *librettos* de sarsuela, a qui va convidar a passar l'hivern de l'any 1848 a Alacant per fugir del fred i de les gelades de Madrid. Bretón no hi va anar, i aleshores el marquès de Molins li escrigué una carta en vers. En aquesta es repeteix, com a tornada, el conegut díptic bilingüe:

“Que es sin disputa Alicante
la millor terra del món”²⁵.

Moltes vegades aquestes imitacions de goigs són laudatòries d'algun personatge. Com els que cantaven els partidaris de l'arxiduc Carles

d'Àustria (*maulets*) i que, imitant els Goigs del Roser, deia la tornada:

“Vostres goigs amb gran plaer
cantarem sempre tot dia,
puig d'esta gran monarchia
sou Vós rei Carlos tercer”²⁶.

També els caramellaires catalans, en les sortides que feien la nit i la matinada de Pasqua, dedicaven cobles gogístiques a les noies per tal d'aconseguir l'acostumat donatiu de comestibles. Són els Goigs de les noies en temps de caramelles. Una versió consistia en uns goigs laudatoris de la noia de la casa, on imitaven els set goigs de la Mare de Déu. Una altra era simplement una glossa en què se les invitava a ser generoses²⁷.

De vegades aquestes imitacions van personalitzades i s'esdevenen una lloa de certs personatges, cosa freqüent en el món intern dels aficionats a aquest tipus de composició literària, com els Goigs en homenatge al distingit gogista en Joan Bruguera i Valls, de Teià, que va compondre mossèn Santiago Casanova i Giner, prevere natural de Cinctorres (els Ports de Morella), dins d'una col·lecció de vint-i-set goigs de la parròquia de Teià²⁸. Aquesta classe de composicions gogístiques no té res d'extraordinari. Jo mateix en vaig compondre uns amb motiu de l'ordenació sacerdotal i primera missa de l'amic mossèn Josep Miquel Francés i Camús²⁹. Una altra mena de goigs, fregant els paròdics que tractarem a continuació, els podem exemplificar en els Gojos de la Paiana, una pubilla rica de la Vall de Ceta, filla de Balones (el Comtat), molt celebrada a les darreries del segle XVIII, que mantingué el seu caràcter de dona soltera i de pronòstic fins la seua mort, compostats pel folklorista valencià mossèn Martí Gadea³⁰.

4. Sobre les paròdies gogístiques.

Tal com ens diuen els tractadistes i els diccionaris, una paròdia és una imitació burlesca o satírica d'una altra obra literària. Així doncs, hem d'entendre que tota paròdia té aquest sentit i que no totes les imitacions són paròdies. La paròdia ha estat, de sempre, un recurs literari freqüent, sobretot al País Valencià. En uns altres temps van ser famoses les imitacions burlesques de sermons, i entre els dos més famosos que barregen una glossa del passatge del Gènesi sobre Adam, Eva i la serp amb els costums no gaire edificants de l'auditori, hi ha tot un problema per esbrinar: quin és el primer, i si el segon n'és una còpia³¹. La cosa venia, almenys, des del certamen immaculista de 1665

on hi havia un tema sobre la "descripció jocosa, en qualquier verso, del suceso de Adán en el primer bocado"³².

Aquestes paròdies van tenir especial incidència en alguns fets polítics; també n'abunden sobre temes escatològics³³. I la forma dels goigs, tot i que no és gaire freqüent, es presta prou bé a aquests temes. R. Blasco porta uns Goigs, dolors o lo que siguen, al patriarca sant Josep, de 1890, escrits per V. Lleó, dedicats al nou Ajuntament de València, caracteritzat per les baralles internes, i uns altres Goigs al gloriós sant Vicent Ferrer, anònims, de 1885, de temàtica semblant³⁴. El mateix Carles Ros també en va fer. La paròdia, doncs, s'uneix a la sàtira en aquests casos. I passa el mateix quan aquests goigs van dirigits a persones concretes. Almarche cita els escrits contra el castellanenc Sidro Vilaroig, il·lustre escriptor i provincial dels agustins, per un enemic seu en defensa de Mestre Esplugues. La tornada dels quals diu:

"De la sobèrbia escarment
siga a tots este pelat;
Sidro, ¿estàs denseganyat?
Tindre més enteniment"³⁵.

A primera vista es veu que la qualitat literària de la composició és prou fluixa. O aquests fets en castellà, parodiant els Goigs de la Inmaculada Concepció, contra un rector de la Universitat de València, autor d'un nou mètode d'ensenyança:

*"Para dar luz inmortal,
sois nacido en la Costera,
Bendita sea la pera,
que madura en el Perat"*³⁶.

També se'n fan a l'actualitat. Per exemple, Els goigs del Favero, compostats per Vicent P. Serra, no publicats, dirigits a l'alcalde d'un poble de la Plana Alta, la tornada dels quals diu:

"Si de fava ve favero,
i de vilero vilar,
ja no sabem què pensar
si sou fava o voleu ser-ho"³⁷.

Una altra varietat ens la donen els goigs contra els oficis, els misògins o els d'altres circumstàncies de què els humans no ens en podem deslliurar. Dels primers podem recordar els escrits contra els sabaters,

que comencen parodiant els de la Mare de Déu del Roser:

“Vostres goigs sense alegria...”

als que la retronxa diu:

“Sabaters, quan teniu tinya,
aleshores roncau bé...”

O contra els sastres, una quarteta dels quals i la retronxa diuen:

“¿Com vos poden alabar
si tothom lladres vos crida?
Sastres, en aquesta vida,
tots viviu per a robar”.

Dins de la literatura misògina, esmentarem només els “Gojos de les xiques casadores”, de Martí Gadea³⁸.

Pel que fa a les altres circumstàncies, un bon exemple són els “Gojos dels dinés” que va compondre el mateix autor, la tornada dels quals diu:

“Qui té dinés, tot adrés
té, y quant vol alcança.
¡Mare de la bona pansa,
quantas coses fa el diner!”³⁹

Una classe que mereix un tractament especial són els goigs de carnestoltes i Quaresma, que es cantaven al voltant d'aquests dies del calendari, fins al Diumenge de Resurrecció. Martí de Riquer cita els de sant Salvi i els de sant Taló, aquests composts per mossèn Cinto Verdguer⁴⁰. Amades, els de gran Patantum o sant Patantum⁴¹, els de sant Llàmic, que es cantaven el dia de la matança del porc després de l'àpat de greixum i carnum tradicional⁴², i els de les botifarres⁴³, que usaven el caramellaires el Diumenge de Pasqua amb les mateixes finalitats que els esmentats abans dels ous i de les noies. O els laudatoris, humorístics i burlescos relatius a certs menjars concrets, com els Goigs del xocolate, dels quals Almarche reproduïx la tornada, tot dient que no n'ha trobat més d'estrofes:

“Si el xocolate faltara,
quanta gent se moriria;
Déu te conserve i te guarde,
xocolate de ma vida”⁴⁴.

Val a dir que els *Gozos al Excelentísimo Señor Don Pastilla de Chocolate, venerado por sus cofrades y devotos, generalmente en el Real Convento de la llepolia: intra muros corporis* van ser compostats pel frare franciscà Manuel Fortea y Úbeda, perseguit per la Inquisició i desterrat al convent de Sant Pasqual de Vila-real, a causa de les seues idees afrancesades i liberalsradicals. Els goigs esmentats per Almarche presenten el mateix refrany que els de fra Fortea, la primera quarteta dels quals diu:

*"Tu gran virtud y excelencia
cantaremos con alegría:
Dios te conserve y te guarde,
Chocolate de mi vida"*⁴⁵.

Dins d'aquesta classe, tot i que els podríem classificar també com a goigs de taverna, tenim els que han motivat aquestes notes; els goigs de sant Roro, els del horratxo i els de la sèmola, que transcrivim a l'apèndix, la procedència dels quals és estrictament valenciana. Amades en cita uns que considera "una cançó de beverri que se solia cantar per tavernes i hostals" i que no reproduïx perquè "és decadent i sense cap valor literària ni melòdica"⁴⁶. I afegeix que al segle XIX se'n fan imitacions ja molt forçades i sovint de mal gust.

5. Sobre els Goigs de la sèmola.

Van fer especial fortuna a l'àrea de Benicarló (Baix Maestrat), d'on procedeixen, tot i que també els trobem a les Useres (Alcalatén), mentre que en altres llocs els coneixen encara que només siga de referències. Com és de suposar, són laudatoris burla burleta d'aquest humil plat tan antic de la nostra cuina: les farinetes, fetes de la farina de panís cuita amb aigua, que també pot ser de blat, d'arròs o de qualsevol llegum sec⁴⁷, i adobat només amb uns alls sofregits o un bon raig d'oli d'oliva.

La primera vegada que els vaig sentir cantar fou al meu pare, quan jo era un xiquet. Només me'n recordava de dues estrofes. Després els vaigs trobar publicats en un article de Manuel Ferrer Lluch "Los goixos de la sèmola. Un ejemplo de poesía tradicional de Benicarló"⁴⁸. És un treball que vol ser erudit i alhora tècnic. Al final aconseguix, com no podia ser d'una altra manera en un tema d'aquesta mena, provocar en el lector un cert somriure irònic. Cita grans autors -Menéndez y Pelayo, Menéndez Pidal, Dámaso Alonso, José M. Blecua, S.M. Stern, García Gómez- i passa de les grans afirmacions d'aquests sobre la poesia tradi-

cional castellana, a estudiar la futesa humorística que representen els Goigs de la sèmola, ja que no hi ha en aquests cap sentiment líric, ni cap expressió èpica semblants als que s'expressen en aquella. I passa de les seues grans troballes -els *romances*, les *coplas tradicionales*, la *jarcha* que *es el rubí, piedra preciosa de la 'muwashaha'*- a estudiar una simple paròdia humorística, tot aplicant els seus coneixements de la mètrica castellana, i fins i tot de la llatina, a la humil composició gògística valenciana sobre la sèmola. Així ens assabentem que *la rima oxítona desempeña una función suprasegmental y un valor connotativo, ya que el finalizar el verso en posición implosiva coadyuva a ridiculizar humorísticamente el "esfuerzo" que se debe realizar para digerir la sémola.*

Em fa l'efecte que la fonètica de l'amic Ferrer, com a valenciana, tendeix a multiplicar les implosions amb l'apòcope dels acabaments en *-ada* femení, i deu referir-se gairebé sempre a les dificultats per digerir els aliments que tenim els habitants de la nostra terra. Deu ser una característica racial. Com dic, doncs, una delícia... humorística. A banda, però, d'aquestes propostes i d'altres semblants, l'estudi de la rima és seriós i tècnic, fet dins de l'escola de Tomás Navarro Tomás, és a dir, dins de la mètrica castellana. Ferrer és l'únic que ens dóna unes referències sobre el possible autor: segons la publicació *La poesía popular benicarlanda. Loes, cansons, romansos*⁴⁹, els composà Manuel *lo Rostit*; els avis, però, l'atribueixen a un religiós de les Escoles Cristianes, orde que tenia un col·legi a Benicarló.

És difícil d'explicar la tradició de les Useres. La dec al meu pare, mort el 1972. Potser li'ls va ensenyar un company del servei militar, servei que va fer a Tetuan pels volts de l'any quinze. Aquest company, com és natural, era de Benicarló. Per una altra banda a l'Alcora (a la comarca de l'Alcalatén, com les Useres) hi ha també un col·legi d'aquest orde. No he pogut averiguar si els coneixen. Tot i que és molt més breu i sense pretensions *-por su sabor ancestral, entrañable y testimonial... un breve recuerdo-*, en Joan B. Simó Castillo, trobe una referència a "Els gojos de la sèmola"⁵⁰ més mesurada i oportuna. Fa simplement una glossa breu del sentit i del valor etnogràfic que tenen. Com l'espai no li ho permet, només hi cita dues estrofes.

Per acabar aquestes referències a les fonts escrites, hem de citar necessàriament el treball de Maria Gallego Ferrer i Joan Gregori Albiol "Els goigs paròdics. Aspectes de la coherència textual de Els goigs de la Sèmola de Benicarló"⁵¹. Els autors pretenen fer una anàlisi lingüística sobre el testimoni cantat d'un comunicant de 74 anys, que deu ser l'avi d'un d'ells. Transcriuen la tornada i les sis estrofes en català normatiu i en normativa fonètica, i aprofiten l'ocasió, a més de les necessàries re-

ferències etnogràfiques i un xic sentimentals, per il·lustrar-nos sobre els goigs paròdics i els mecanismes de la seua formació. Les consideracions que fan són força interessants i us en recomane la lectura. Només haig de fer una observació. No em sembla encertat substituir el final accentuat valencià pel normatiu en *-ada*. A la transcripció fonètica apareix així i cal respectar-ho, ja que la variant dialectal està perfectament justificada⁵².

No vull, tanmateix, cabussar-me en els aspectes teòrics més o menys polèmics dels Goigs de la sèmola ni dels altres que tractem, tot i que siguen pertinents, perquè ultrapassaríem la intenció d'aquestes notes. Altres, potser, ho faran més adequadament. Només donarem notícia del text amb les variants que hem trobat en diversos escrits i en la tradició oral pròpia. Després de la tornada inicial que conté la retronxa, ordenem amb una certa lògica les onze estrofes conegudes: les tres primeres parlen de les característiques generals d'aquest àpat; les següents (4 a 9) parlen d'aquells als qui els agrada en general -tots- i en particular -persones importants, reclutes, frares, monges, col·legials de tota mena-. L'estrofa 10 introdueix el tema de l'estalvi, necessari per fer-se ric (estrofa 11). Acaba amb una estrofa laudatòria del seu inventor. Hem fixat el text segons l'ordre amb què esmentem les diferents fonts. Totes porten la tornada inicial i les estrofes que s'indiquen. Són aquestes:

A. *La poesia popular benicarlanda. Loes, cansons, romansos* i l'article de Gallego i Gregori que són coincidents: estrofes 1, 2, 3, 5, 6 i 11.

B. Tradició oral de Benicarló (segons Ferrer): estrofes 1, 3 i 5.

C. El revers d'una escriptura de compravenda datada l'11 d'abril de 1919 (Ferrer): totes les estrofes.

D. L'escrit amb què un fill intentava recordar les vetlades amb el seu pare (Ferrer): totes les estrofes. El títol és "Gojos de la gloriosa sèmola".

E. Una altra tradició oral de Benicarló (Ferrer): estrofes 1, 2, 6, 8, 9 i 10.

F. Tradició oral de les Useres: estrofes 7 i 8.

No cal destacar el tipus de llatí macarrònic que té l'oració final, que porten tant Ferrer, com Gallego i Gregori⁵³.

Hi ha unes altres referències a la sèmola, a les farinetes, o al farro

en la poesia popular catalana, com és aquesta que recull, gairebé onomatopèicament, el soroll que fa quan bull posada al foc:

“Clic, clic,
d'Olot a Vic,
clic, clic,
de Vic a Olot”⁵⁴.

O la graciosa cobla que porta Martí Gadea referida a la sopa, potser composta per ell mateix, i que es pot aplicar ben bé a la sèmola:

“Sopa, cau-me en la boca,
mes obri-me-la primer
i meneja'm bé les barres,
que no sé com ho de fer”⁵⁵.

6. Els goigs del borratxo i els de sant Roro.

Sense cap dubte, les cançons de taverna constitueixen a tots els pobles un apartat dels més característics del seu folklore musical i literari. La tradició literariopopular és llarga a casa nostra, tot i que no ha estat gaire estudiada. Amades porta reculls que es podrien ampliar d'allò més⁵⁶. Carles Salvador arplegà les tradicions de Benassal (Alt Maestrat)⁵⁷ i també cada monografia comarcal o local fa alguna apotació, encara que moltes, cosa estranya, no les esmenten⁵⁸. Potser el recull que n'aporta més informació fins ara, almenys pel que fa al País Valencià, es troba als tres volums de Salvador Seguí⁵⁹. Podria equivocar-me, però crec que els fidels de Dionís o Bacus de les contrades valencianes són més alegres que els de Catalunya⁶⁰. En definitiva la següent cobla, canviant només els noms dels pobles es canta a tot arreu:

“Borratxos són a Catí,
borratxos són a les Coves,
borratxos a Sant Mateu,
borratxos a tots los pobles”.

També els poetes -Josep Maria de Sagarra, Apel·les Mestres i d'altres- cultivaren el gènere, encara que sempre amb un comediment típic de les literatures peninsulars, potser massa frenades per la moral eclesiàstica, mostra típica de la qual és un sermó de sant Vicent Ferrer que parla del costum de menjar i beure quatre o inclús cinc vegades al dia, que, segons ell, té uns efectes desastrosos:

"...e per ço quanta és nostra vida que ja a XXXXV anys los hòmens són vells, els tremole la barba e les mans, e les dones podrides, que beuen lo vinaç, que de tres passes les sentireu que els put l'alende, e a molts hòmens també"⁶¹.

El cèlebre sant valencià feia una campanya personal contra les tavernes. A Lluçena (Alcalatén) aconseguí que el consell municipal vedara als homes d'anar a més de cent passes de la taverna, com encara ho fa constar un retaule ceràmic que hi ha a la paret d'una casa de la plaça⁶². Tot en va, perquè les tavernes seguiren oferint el bon o mal beure als seus clients fins als nostres dies que han estat substituïdes pels bars, amb idèntiques funcions. En definitiva, el suc fermentat del raïm causa admiració, a banda dels seus efectes, perquè es fa (es feia) ballant sense música i bullint sense foc, com fa notar encertadament Vicent Ramon Calatayud⁶³.

Dins d'aquestes cançons de taverna cal incloure els dos goigs que tractem ara: els del horratxo i els de San Roro. Tots dos insisteixen en tòpics semblants a les altres cançons d'aquesta classe.

Una cançó que es pot considerar semblant als goigs, per allò de la repetició del refrany, és la que canten a Ribesalbes (Plana Baixa):

"Les fadrinetes, per presumir,
van a la plaça buscant marit
i si l'entren, viudo o fadrí,
canten i ballen de bon matí.
Poseu vi i cantem,
sense beure vi no se n'anirem.

Vinguen begudes, vinguen cançons,
encara queden uns quants porrons;
ompliu els cuirs, beure volem,
de mala gana se n'anirem.
Poseu vi..."⁶⁴

Acabem aquesta introducció als goigs dels horratxos i de sant Roro, amb una nota curiosa sobre el patró dels taverners. Segons Amades, era sant Teodot, celebrat el dia 18 de març. Ell ho era, i tenia la virtut de tornar l'aigua en vi, cosa que constitueix el somni de tot taverner que es prea. Li resaven l'oració següent:

"Sant Teodot gloriós,
feu-me fer els miracles
que feieu vós".

Hi havia la creença que aquesta oració resada set vegades amb gran fe podia convertir una galleda d'aigua acabada de traure del pou en bon vi o en licor, al gust de cadascú⁶⁵. Tot i això, uns altres autors diuen que la patrona era santa Marta, per allò que anava sempre enfeïnada servint el Nostre Senyor, mentre que Maria, sa germana, s'asseia als seus peus mirant-lo bocabadada.

6.1. *Els Goigs del borratxo*

L'única versió que conec l'arreglègà Adolf Salvà i Ballester⁶⁶. Diu que li'ls va recitar Josep Ronda Gregori, *el Bueno*, de Callosa d'en Sarrià, qui els dugué a aquest poble en tornar del servei militar. Els reprodüim tal com els normalitza R. Alemany.

6.2. *Els Goigs de sant Roro.*

Evidentment els Goigs de sant Roro és una cançó de beverris que hom cantava a la taverna i fora d'ella quan ja anaven prou carregats. En aquests, com passa als goigs de qualsevol sant, s'explica la vida, les virtuts i les facècies extraordinàries del patró, i el cantor s'encomana a la seua protecció. És clar que la paròdia humorística està servida amb el tarannà de respecte que se'n deriva del cant religiós i del significat es-trafolari de la lletra. Pel que fa a la forma, presenten una retronxa en versos pentasíl·labs, que canvia a cada estrofa⁶⁷. La versió primera dels Goigs de Sant Roro me la va propocionar Batiste Carceller, de Vila-real (Plana Baixa), que la va publicar en un dels seus acostumats articles a un periòdic⁶⁸. No és estranya aquesta procedència, ja que els vila-realencs tenen fama d'agradar-los el mam i era un poble ben servit de tavernes, segons una coneguda dita que cita Sanchis Guarner:

“Vila-real, poble de l'alegria,
quaranta mil tavernes
i ninguna libreria”⁶⁹.

B. Carceller insinua que són d'importació, ja que ni a Vila-real ni a cap poble del voltant s'empra el mot *aguileta* per referir-se als diners. Ell els fa procedents de València o dels seus voltants, on aquesta paraula encara és viva. Per una altra banda, fa notar que el nom del presumpte sant és Roro i no Rorro, com apareix a les versions que recull Seguí. Potser es tracta d'un error involuntari en la transcripció. Tanmateix no sabem l'origen del nom. Se m'acudeix que pot tenir a veure amb el *rorare* llatí, el radical del qual està relacionat amb l'aigua i la pluja suau⁷⁰, que en aquest cas seria de vi.

Els trobem també a Betxí⁷¹ i a la Vall d'Uixó⁷², de la mateixa comarca, i a Borriol⁷³ (Plana Alta), amb variants que enllacen amb les de Llutxent i Bellús (Vall d'Albaida), Xeraco i l'Alqueria de la Comtessa (la Safor)⁷⁴. Potser l'origen va ser a aquestes comarques, tot i que la versió de Vila-real sembla més completa. En tot cas, a Alcàntera de Xúquer (Ribera Alta), com una avançada de les festes majors que es fan al sant Crist dels Afligits, la Immaculada i sant Isidre del 30 d'agost al 2 de setembre, com a anunci del lleure i de la diversió que suposen aquestes festes, es fa la processó de Sant Roro, patró de borratxos, *puteros* i malfeiners, en la qual passen pels carrers del poble, en una peanya que porten els seus devots, un ninot que el representa i, en acabat, el cremen enmig d'una gran gresca⁷⁵.

Considerem, doncs, dues versions bàsiques amb les corresponents variacions:

Versió I. A. Vila-real (estrofes 1 i 3 a 12)

B. Betxí (estrofes 1, 8, 10 i 12).

C. Borriol (estrofes 1, 8, 5/4, 11 i 12).

Versió II. D. Llutxent (estrofes 1, 2, 4, 5, 9, 11 i 12)

E. Xeraco (com a Llutxent).

F. L'Alqueria de la Comtessa (com a Llutxent).

G. Bellús (com a Llutxent).

Pel que fa al mite esperpèntic del sant a Vila-real, una penya de festes que porta el seu nom, fundada el 1980, ens informa que tenia dos companys de menjar i beure, Brancalo i Cagamasetes, entre altres. Les dones d'aquesta penya guanyaren l'any 1981 el campionat de futbol de sala femení i van quedar en un bon lloc al torneig d'escacs. Suposem que els homes estaven fent-li l'honor al sant i no es ficaven en aquestes mampreses tan inhabituals per als fidels d'aquest patró.

Àlvar Monferrer i Monfort